

УДК [373.5.015.31:172.15]:34(083.7)
DOI: 10.31499/2307-4906.4.2019.200199

ДІАГНОСТИКА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Федоренко Олена, начальник відділу наукової роботи студентів, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького; керівник гуртка «Школа джур», Мелітопольський ліцей № 9.

ORCID: 0000-0002-0591-3138

E-mail: elenka.fedorenko.73@gmail.com

Стаття присвячена діагностиці сформованості національно-патріотичної вихованості учнів 5–6 класів загальноосвітніх шкіл на основі визначених критеріїв, показників і рівнів досліджуваного явища. Діагностичні методика, які ми використовували під час педагогічного експерименту, було спрямовано на виявлення сформованості в учнів 5–6 класів когнітивного, емоційно-мотиваційного та вчинково-діяльнісного критеріїв національно-патріотичної вихованості. Дослідження проводилося за допомогою опитування учнів, їхніх батьків та класних керівників стосовно рівня національно-патріотичної вихованості. На основі прояву означених критеріїв та їхніх показників охарактеризовано три рівні сформованості національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи: високий, середній, низький.

Ключові слова: молодший підлітковий вік, національно-патріотичне виховання, національно-патріотична вихованість, критерії національно-патріотичної вихованості учнів, когнітивний критерій національно-патріотичної вихованості, емоційно-мотиваційний критерій національно-патріотичної вихованості, вчинково-діяльнісний критерій національно-патріотичної вихованості, показники національно-патріотичної вихованості учнів.

DIAGNOSTICS OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF PUPILS IN GENERAL-EDUCATION SCHOOLS (5–6 GRADES)

Fedorenko Olena, Head of the Department of Students' Scientific Work, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University; Head of the Club "Jur School", Melitopol Lyceum № 9.

ORCID: 0000-0002-0591-3138

E-mail: elenka.fedorenko.73@gmail.com

The article is devoted to the diagnostics of formation of national-patriotic upbringing of secondary school pupils (5–6 grades) on the basis of defined criteria, indicators and levels of the studied quality.

Adolescence (5–6 grades) is a decisive period in the formation of a system of values in the individual to which nationalities, the establishment of origins and sources are integrated, such as:

- *the unconditional value of the individual to a significant representative of the nation;*
- *the shared memory of the representatives of the nation about their common historical past, language, etc.,*
- *the process and the result of the development of national consciousness, filled with national value and meaning.*

The diagnostic methods we used during the pedagogical experiment were aimed at revealing the formation of cognitive, emotional, motivational and action-oriented criteria of national-patriotic upbringing in primary school students. The essence of these criteria is characterized by such indicators as:

- *awareness of the importance and knowledge of the state language, traditions, customs, cultural heritage of people;*
- *knowledge of a people's history, country and recent events in accordance with the age-specific characteristics;*
- *understanding and awareness of their place and role in the life of the Motherland;*
- *interest in national-patriotic affairs, respectful attitude to the laws of Ukraine;*
- *readiness to defend the rights, freedom and national interests of the state;*
- *responsibility for actions, warm treatment of representatives of different denominations and cultures, implementation of national-patriotic acts;*
- *participation in national-patriotic affairs of the school staff, self-organization of national-patriotic affairs.*

The survey was conducted with the help of questionnaires between students, their parents, and class leaders about the level of national-patriotic education. Based on the manifestation of these criteria and indicators, three levels of formation of national-patriotic upbringing in primary school students were characterized: high, medium, and low.

Keywords: *younger adolescence, national-patriotic upbringing, national-patriotic breeding, criteria for national-patriotic upbringing of students, cognitive criterion of national-patriotic upbringing, emotional motivational criterion of national-patriotic upbringing, factual active criterion of national-patriotic upbringing, indicators of national-patriotic upbringing of students.*

Поглиблення кризи національно-патріотичної свідомості суспільства та її наслідки на початку ХХІ століття зумовили необхідність формування національно-патріотичної вихованості як системного процесу, що має бути успішно інструментований новітніми виховними методиками та технологіями.

Результатом національно-патріотичного виховання учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів є національно-патріотична вихованість підлітків, яка забезпечується: цілеспрямованим процесом відображення української історії і національної культури у свідомості особистості (національна свідомість); створенням умов безпосереднього переживання підлітками ставлення до національно-культурного, господарського життя та суспільно-громадських явищ, до інших людей, до себе самого та до своїх дій (патріотичні почуття); виробленням потреби ціннісних ставлень та реальних дій особистості підлітка у розбудові національного життя і взаємодії з оточуючим світом (патріотичні вчинки).

Молодший підлітковий вік (5–6 клас) – це вирішальний період «становлення системи цінностей особистості, до якої інтегруються й національні», утвердження витоків і джерел (безумовне ціннісне ставлення особистості до значущого представника нації; спільна пам'ять представників нації про їхнє спільне історичне минуле; мова й ін.), водночас процес і кінцевий результат розвитку національної самосвідомості, наповнених національно-ціннісним смислом і вимірами [16, с. 169]. Учні 5–6 класів опановують національні цінності й певні риси національного характеру, що сприяє виробленню ставлень до себе й інших як представників і своєї, і іншої націй, релігій; уможливорює розуміння мотивів їхніх учинків щодо різних видів взаємодії [16].

Оцінка ефективності формування в учнів 5–6 класів національно-патріотичної вихованості передбачає обґрунтування системи відповідних критеріїв і показників, що є однією з вимог у дослідженнях.

Проблему визначення критеріїв та показників вихованості, сформованості

якостей особистості у психолого-педагогічній науці вивчали М. Бабкіна [1], І. Бех [2], Н. Мойсеюк [10], Л. Москальова [11], А. Кузьмінський [8, с. 162], І. Шкільна [15], М. Качур [9], С. Оришко [12, с. 13], Ю. Зубцова [6, с. 21], О. Коркішко [7, с. 23], Г. Сорока [14], Р. Сойчук [13] та ін.

Метою статті є діагностика сформованості національно-патріотичної вихованості учнів 5–6 класів загальноосвітніх шкіл, дослідження рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості підлітків.

Об'єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання учнів 5–6 загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – рівні сформованості національно-патріотичної вихованості учнів 5–6 класів загальноосвітніх шкіл.

Методи дослідження проводилися за допомогою анкетування та опитування учнів, їхніх батьків та класних керівників стосовно рівня національно-патріотичної вихованості.

Виявлення рівнів сформованості в учнів основної школи національно-патріотичної вихованості здійснювалося в межах констатувального етапу експерименту, в процесі якого: визначалися критерії та показники сформованості в учнів основної школи національно-патріотичної вихованості; добиралися і запроваджувалися у зміст експериментальної роботи відповідні діагностичні матеріали; здійснювалися аналіз та узагальнення одержаних результатів; виявлялися рівні сформованості в учнів 5–6 класів національно-патріотичної вихованості.

дослідників вказує на оперування основними критеріями заявленої проблеми, що свідчить про необхідність діагностування розвитку вихованості особистості. У досліджених працях критерії розкриваються крізь призму показників духовно-морального розвитку особистості. Пошук критеріїв і показників національно-патріотичного виховання підростаючого покоління на основі формування національно-патріотичної вихованості презентують дослідження І. Беґа [3], А. Бойко [4], Г. Бондаренко [5], М. Боришевського [12, с. 60] та ін.

Критерії вихованості, за Г. Сорокою – це знання змісту, норм і правил поведінки, особисте оцінювання фактів, подій, явищ, учинків, суджень, сформованість на цій основі принципів поведінки, установок на конкретні дії та відповідність засвоєних зазначених знань реальній поведінці, діям учня, а також сукупність мотивів учинків й умов, у яких вони здійснюються (під контролем, поза контролем, саморегуляція тощо) [15, с. 10].

Показниками вихованості постають інтегральні вияви особистості, такі як: здатність долучатися до різних видів діяльності, виявляти в ній цілеспрямованість, осмисленість, самостійність, творчу активність і відповідальність. Відтак вихованість особистості учня – це цілісне утворення із високим рівнем сформованості змістового, структурного й динамічного компонентів [10, с. 339].

Основними критеріями національно-патріотичної вихованості ми виділили: когнітивний, емоційно-мотиваційний, вчинково-діяльнісний. Встановлено, що кожен критерій виконує свою функцію.

Так, когнітивний критерій формування національно-патріотичної вихованості орієнтує на розвиток національно-патріотичної свідомості, що припускає засвоєння національно-патріотичних цінностей (загальнолюдських, морально-гуманістичних, суспільно-громадянських, конституційно-державних, професійних, культурних тощо).

Окрім цінностей, необхідних в даному випадку є формування різнопланових знань, покладених в основу цілісного сприйняття Батьківщини. Це сукупність уявлень, понять, суджень і цінностей, якими збагачуються учні. Цей критерій повинен відповідати загальній меті виховання в українському суспільстві – формуванню життєво активної особистості з науковим світоглядом, високим моральним потенціалом, яка бажає працювати на благо України. Зміст когнітивного критерію має ґрунтуватися на гуманістичному світогляді, оскільки його основою є любов і пошана до Батьківщини – почуття, які формуються з дитинства впродовж життя людини.

Когнітивний критерій сформованості національно-патріотичної вихованості ми схарактеризували такими показниками: усвідомлення значення та знання державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу; знання історії свого народу, своєї країни, подій, котрі відбуваються останнім часом відповідно вікових особливостей; розуміння та усвідомлення свого місця та ролі в житті Батьківщини.

Емоційно-мотиваційний критерій передбачає наявність в учнів відповідних соціально значущих (гідно виконувати свій громадянський обов'язок) та особистісних мотивів. Емоційно-мотиваційний критерій, як основа національно-патріотичної вихованості учня 5–6 класів має оцінюватися за наступними показниками: інтерес до національно-патріотичних питань; шанобливе ставлення до законів України, готовність відстоювати права, свободи та національні інтереси держави, нести відповідальність за дії та вчинки; доброзичливе ставлення до представників інших культур.

Вчинково-діяльнісний критерій національно-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл спрямований на формування вмінь і навичок учнів, які можуть бути використані у побудові майбутнього життя суспільства для блага українського народу. Він включає в себе показники: здійснення національно-патріотичних вчинків; участь в національно-патріотичних справах шкільного колективу; самоорганізація національно-патріотичних справ.

Даний критерій визначає ступінь включення до активної національно-патріотичної діяльності, здатність особистості діяти у відповідності з її ціннісними орієнтаціями і національно-патріотичною позицією, а також наявність позитивних змін в навчально-виховній діяльності.

Діагностування рівнів національно-патріотичної вихованості ми проводили за допомогою методики, де проводилося анкетування учнів 5–6 класів, одного із батьків кожного з опитаних учнів про свою дитину та класних керівників про кожного опитуваного учня. Наявність знань молодших підлітків (учнів 5–6 класів) про значення державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу виявляли за допомогою першого та другого та третього питань «Чому ти вивчаєш українську мову та літературу?», «Для чого необхідне вивчення історії України?», «Як ти ставишся до навчання в школі?» з опитувальника «Рівень сформованості національно-патріотичної вихованості в молодших підлітків».

На питання «Чому ти вивчаєш українську мову та літературу?» більшість учнів 5–6 класів дали відповідь: «Тому, що хочу гарно вчитися, щоб мене похвалили». Для нашого дослідження є задовільними (відповідають середньому рівню сформованості даного показника), оскільки похвала, в ранньому підлітковому віці надає учням більш високий статус, яким вони пишуться. Також були респонденти, у яких відповідь на питання була «тому, що так потрібно». Відповіді таких учнів ми віднесли до низького рівня сформованості знань про значення державної мови, традицій, звичаїв, культурної

спадщини свого народу. Отже, на підставі узагальнення отриманих результатів вивчення наявності знань молодших підлітків (учнів 5–6 класів) про значення державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу за першим питанням «Чому ти вивчаєш українську мову та літературу?» ми визначили три групи респондентів: на високому рівні відповіло – 37,76 % учнів контрольної групи і 36,51 % експериментальної групи, на середньому рівні відповіло – 45,64 % учнів контрольної групи і 46,06 % експериментальної групи опитаних учнів, на низькому рівні відповіло – 16,6 % учнів контрольної групи і 17,43 % учнів експериментальної групи. Наступне питання «Для чого необхідне вивчення історії України?» учні 5–6 класів характеризували: «Це цікава наука, мені подобається вивчати історію свого народу, ці знання потрібні для кращого розуміння подій, що зараз відбуваються; цікаві уроки, де ми дізнаємось про історичні постаті та події або тому, що так потрібно». Відповідь: «це цікава наука, мені подобається вивчати історію свого народу, ці знання потрібні для кращого розуміння подій, що зараз відбуваються» – ми віднесли до високого рівня, оскільки вона розкриває основу нашого дослідження.

Відповідь свідчить про те, що учні 5–6 класів змогли осмислити події, що зараз відбуваються через вивчення історії свого народу. На жаль, респондентів, які надали таку відповідь, зафіксовано незначну кількість. Відповіді «Цікаві уроки, де ми дізнаємось про історичні постаті та події» ми відносили до середнього рівня, адже молодшому підлітковому віку притаманний інтерес до навколишнього світу, дослідження його таємниць. Учні починають дотримуватись логіки побудови розповіді, висловлювати міркування та судження, обґрунтовувати їх. Відповідь «тому, що так потрібно», ми віднесли до низького рівня сформованості цього показника національно-патріотичної вихованості. На підставі узагальнення отриманих результатів вивчення сформованості когнітивного компоненту національно-патріотичної вихованості молодших підлітків (учнів 5–6 класів) за другим питанням ми розділили групи респондентів на три рівні: високий рівень – 17,43 % учнів контрольної групи і 17,99 % учнів експериментальної групи, середній рівень показало – 46,06 % учнів контрольної групи і 45,19 % учнів експериментальної групи, низький рівень показало – 36,51 % учнів контрольної групи і 36,82 % учнів експериментальної групи.

Третє питання «Як ти ставишся до навчання?» учні 5–6 класів характеризували такими варіантами відповідей: «Добре, тому що ці знання мені знадобляться у майбутній дорослій діяльності задля блага нашої держави; стараюсь добре навчатися, щоб батьки та вчителі були задоволені, здобуваю авторитет в однокласників».

Відповідь «добре, тому що ці знання мені знадобляться у майбутній дорослій діяльності задля блага нашої держави» – ми віднесли до високого рівня, оскільки вона розкриває основу нашого дослідження. Вона полягає в тому, щоб учні основної школи змогли зрозуміти та усвідомити своє місце та роль в житті Батьківщини. На жаль, респондентів, які надали таку відповідь, зафіксовано незначну кількість. Відповіді «стараюсь добре навчатися, щоб батьки та вчителі були задоволені, здобуваю авторитет в однокласників» ми відносили до середнього рівня, адже молодшому підлітковому віку притаманна потреба самовираження. Учні прагнуть продемонструвати свої здібності, розв'язувати більш складні й престижні задачі, щоб отримати високу оцінку однокласників і вчителя. Відповідь «вчуся, бо заставляють батьки», ми віднесли до низького рівня сформованості цього показника національно-патріотичної вихованості. На підставі узагальнення отриманих результатів вивчення сформованості когнітивного

компоненту національно-патріотичної вихованості молодших підлітків (учнів 5–6 класів) за другим питанням ми розділили групи респондентів на три рівні: високий рівень – 17,43 % учнів контрольної групи і 17,99 % учнів експериментальної групи, середній рівень показало – 46,06 % учнів контрольної групи і 45,19 % учнів експериментальної групи, низький рівень показало – 36,51 % учнів контрольної групи і 36,82 % учнів експериментальної групи.

Набрана кількість балів свідчила про належність учнів основної школи до високого, середнього чи низького рівня сформованості національно-патріотичної вихованості за показниками когнітивного критерію. Отже, зафіксовано, що усвідомлення значення та знання державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу в учнів основної школи сформоване: на високому рівні у 16,60 % учнів контрольної групи, 17,15 % учнів експериментальної групи, на середньому рівні у 46,06 % учнів контрольної групи, 45,61 % учнів експериментальної групи, на низькому рівні у 37,34 % учнів контрольної групи, 37,24 % учнів експериментальної групи. З цього можемо зауважити, що необхідно впроваджувати в виховну діяльність роботу щодо формування в учнів 5–6 класів різнопланових знань, покладених в основу цілісного сприйняття Батьківщини загалом.

У нашому дослідженні брало участь батьки опитаних молодших підлітків, які також давали відповіді на поставлені питання: «Для чого Ваша дитина вивчає українську мову та літературу?», «Для чого вивчення історії України?» та «Як Ваша дитина ставиться до навчання?». Стосовно першого питання батьки відповіли «Тому, що українська – державна мова, мова міжнаціонального спілкування в нашій країні, важливо знати народні традиції та культурну спадщину нашого народу». Також були відповіді, які повторювались не більше двох разів, це: «тому, що так потрібно». Відповідь батьків на перше питання «Для чого Ваша дитина вивчає українську мову та літературу?» показує, що вони обізнані про значення державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу у формуванні національно-патріотичної вихованості молодших підлітків.

Щодо другого питання «Для чого Вашій дитині вивчення історії України?» батьки відповіли «моїй дитині подобається вивчати історію свого народу, ці знання потрібні їй для кращого розуміння подій, що зараз відбуваються», були також відповіді «вчитель цікаво розповідає про історичні постаті та події». Відповіді батьків на поставлене питання показують, що більшість батьків опитаних учнів обізнані про значення знань історії свого народу, своєї країни, подій, котрі відбуваються останнім часом у формуванні національно-патріотичної вихованості молодших підлітків.

З третього питання «Як Ваша дитина ставиться до навчання?» батьки відповіли «Добре, тому що ці знання знадобляться у майбутньому задля блага нашої держави», були також відповіді «старається добре навчатися, щоб ми були задоволені, здобуває авторитет в однокласників». Відповіді батьків на поставлене питання показують, що більшість батьків опитаних учнів розуміють значення освіти для розвитку та усвідомлення місця та ролі дитини в житті Батьківщини для формуванні національно-патріотичної вихованості молодших підлітків.

Класні керівники опитаних учнів 5–6 класів давали оцінку сформованості таких показників когнітивного критерію національно-патріотичної вихованості молодших підлітків: «Усвідомлення значення та інтерес до державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу», «знання історії свого народу, своєї країни, подій,

котрі відбуваються останнім часом відповідно вікових особливостей» та «знання історії свого народу, своєї країни, подій, котрі відбуваються останнім часом відповідно вікових особливостей». Отримано такі результати за першим показником «усвідомлення значення та інтерес до державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу»: в учнів 5–6 класів, за думкою класних керівників, 41,2 % (контрольна група) та 39,8 % (експериментальна група) мають високий рівень сформованості даного показника, тобто у повній мірі усвідомлюють значення державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу; 51 % (контрольна група) та 52,8 % (експериментальна група) середній рівень та в 7,8 % (контрольна група) і в 7,4 % (експериментальна група) низький рівень.

Щодо другого показника «Знання історії свого народу, своєї країни, подій, котрі відбуваються останнім часом відповідно вікових особливостей». Експертну оцінку дали вчителі історії, тому отримані результати вказують на те, що 13,6 % (контрольна група) та 21,7 % (експериментальна група) мають високий рівень сформованості даного показника, тобто у повній мірі усвідомлюють значення державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу; 66,3%(контрольна група) та 58,3 % (експериментальна група) середній рівень та в 20,1%(контрольна група) і в 20 % (експериментальна група) показали низький рівень, це означає що події, котрі відбуваються останнім часом вони, в основному, розуміють, але бракує аргументованого судження щодо змісту і сутності того, що відбувається.

З третього показника «Розуміння та усвідомлення учнем свого місця та ролі в житті Батьківщини» в учнів 5–6 класів, за думкою класних керівників, 2,2 % (контрольна група) та 3,8 % (експериментальна група) мають високий рівень сформованості даного показника, тобто у повній мірі усвідомлюють своє місце та роль в житті Батьківщини; 53,6 % (контрольна група) та 54,7 % (експериментальна група) середній рівень та в 42,2%(контрольна група) і в 41,5 % (експериментальна група) учнів – низький рівень.

Усі оброблені відповіді на анкети досить різноманітні. Слід акцентувати увагу на тому, що формувати національно-патріотичну вихованість в учнів 5–6 класів є необхідним. Також існує потреба в проведенні роботи з батьками, вчителями, адже не всі батьки, класні керівники та вчителі-предметники серйозно поставилися до опитування.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця самооцінювання учнів, експертної оцінки вчителів та оцінки батьків щодо сформованості когнітивного компоненту національно-патріотичної вихованості учнів 5–6 класів

Рівні	Групи респондентів							
	КГ (121)				ЕГ (119)			
	учні	вчителі	батьки	загальна	учні	вчителі	батьки	загальна
Високий рівень	50	59	95	44,8 %	89	93	109	40,5 %
Середній рівень	61	52	21	43,6 %	109	126	100	46,7 %
Низький рівень	10	10	5	11,6 %	1	20	30	12,8 %

Вивчення сформованості в учнів 5–6 класів першого показника – інтерес до національно-патріотичних питань емоційно-мотиваційного критерію національно-патріотичної вихованості учнів основної школи проводилося за допомогою четвертого, п'ятого та шостого питань з авторського опитувальника «Рівень сформованості національно-патріотичної вихованості в молодших підлітків». Учні 5–6 класів основної школи було поставлено такі питання: «Про що ти любиш дивитись фільми, телепередачі, читати книжки?», «Чи знаєш ти свої права та обов'язки?», «Як ти ставишся до однолітків інших національностей?».

На питання «Про що ти любиш дивитись фільми, телепередачі, читати книжки?» більшість учнів основної школи дали відповідь: «фільми, передачі та книжки повинні бути цікавими, розважальними, популярними...». Такі відповіді для нашого дослідження є задовільними, оскільки логічне мислення, характерне для цього віку, створює передумови для формування дослідницьких рис і характеристик. В ранньому підлітковому віці орієнтація у популярних фільмах, книжках та телепередачах надає учням більш високий статус, яким вони пишаються. Також були респонденти, у яких відповідь на питання була «я люблю грати в комп'ютерні ігри». Відповіді таких учнів ми віднесли до низького рівня проявів інтересу до національно-патріотичних питань. Отже, на підставі узагальнення отриманих результатів вивчення наявності в молодших підлітків (учнів 5–6 класів) інтересу до національно-патріотичних питань за першим питанням «Про що ти любиш дивитись фільми, телепередачі, читати книжки?» ми визначили три групи респондентів: на високому рівні відповіло – 38,59 % учнів контрольної групи і 37,24 % експериментальної групи, на середньому рівні відповіло – 44,40 % учнів контрольної групи і 45,19 % експериментальної групи опитаних учнів, на низькому рівні відповіло – 17,01 % учнів контрольної групи і 17,57 % учнів експериментальної групи.

Високий рівень сформованості в учнів інтересу до національно-патріотичних питань показало 38,59 % учнів контрольної групи та 37,24 % учнів експериментальної групи.

Середній рівень показало 44,40 % учнів контрольної групи і 45,19 % учнів експериментальної групи щодо сформованості в учнів основної школи інтересу до національно-патріотичних питань, однак цей інтерес має частковий, ситуативний характер і надає учням більш високий статус, яким вони пишаються.

Низький рівень мають 17,01 % учнів контрольної групи та 17,57 % учнів експериментальної групи щодо сформованості в учнів основної школи інтересу до національно-патріотичних питань. Їм властиве сприйняття стереотипів. Учні байдужі до суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у державі. Отже, цим учням потрібна допомога, роз'яснення оточуючих, розвиток емоційної сфери.

Вивчення сформованості в учнів 5–6 класів основної школи інтересу до національно-патріотичних питань завдяки отриманим результатам показує, що найменший відсоток з опитаних учнів байдужі до суспільно-політичних і соціально-економічних процесів та не цікавляться питаннями національно-патріотичного змісту. Однак більшість опитаних учнів мають ситуативний характер інтересу до національно-патріотичних питань, який може надати їм більш високий статус, яким вони зможуть пишатися.

Важливість удосконалення знань про свої права та обов'язки, усвідомлення

важливості шанобливого ставлення до прав та свобод інших людей, необхідність дотримання принципу верховенства права та закону в державі формування навичок активно відстоювати свої права та свободи зумовлює проведення цілеспрямованих виховних справ щодо усвідомлення учнів того, що ми є громадянами правової держави, тому виконуємо свої громадянські обов'язки і розуміємо що за вчинки треба відповідати.

Високий рівень сформованості цього показника характеризується шанобливим ставленням до законів України, готовністю відстоювати права, свободи та національні інтереси держави, відповідальністю за дії та вчинки. За даними результатами, на високому рівні знаходиться 40,25 % учнів контрольної групи та 39,75 % учнів експериментальної групи.

Характерним для середнього рівня сформованості показника є те, що мотиви вчинків учнів в основному відповідають вимогам сучасного суспільства, але вони не завжди поважають закони України. Контрольна група учнів, яка отримала 45,64 %, та 45,61 % учнів експериментальної групи мають середній рівень сформованості показника «шанобливе ставлення до законів України, готовність відстоювати права, свободи та національні інтереси держави, нести відповідальність за дії та вчинки».

Учнів з низьким рівнем характеризує сприйняття стереотипів. Учні байдужі до суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у державі, не вироблене вміння самостійно відстоювати права, свободи, національні інтереси держави й протистояти антиукраїнській ідеології та неспроможні нести відповідальність за свої дії та вчинки. Так, за отриманими результатами, на низькому рівні сформований показник 14,11 % учнів контрольної групи та 14,64 % учнів експериментальної групи, що показує чималий відсоток опитаних учнів, які потребують педагогічної допомоги під час проведення виховної роботи.

Третій показник «доброзичливе ставлення до представників різних конфесій та культур» емоційно-мотиваційного критерію національно-патріотичної вихованості молодших підлітків вимірювали за допомогою аналізу відповідей на наступні питання.

На питання «Як ти ставишся до однолітків інших національностей?» більшість учнів основної школи дали відповідь: «Якщо це мої друзі, мені байдуже якої вони національності». Такі відповіді для нашого дослідження є задовільними, оскільки починає формуватися здатність розуміти інших людей, співіснувати з ними на принципах рівноправності й толерантності. Також були респонденти, у яких відповідь на питання була «Мені не цікаві національності інших учнів». Відповіді таких учнів ми віднесли до низького рівня доброзичливого ставлення до представників різних конфесій та культур.

Отже, на підставі узагальнення отриманих результатів вивчення сформованості в учнів 5–6 класів доброзичливого ставлення до представників різних конфесій та культур ми визначили три групи респондентів: на високому рівні відповіло – 29,9 % учнів контрольної групи і 32,42 % експериментальної групи, на середньому рівні відповіло – 34,40 % учнів контрольної групи і 35,87 % експериментальної групи опитаних учнів, на низькому рівні відповіло – 35,7 % учнів контрольної групи і 31,71 % учнів експериментальної групи.

Високий рівень сформованості в учнів доброзичливого ставлення до представників різних конфесій та культур показало 29,9 % учнів контрольної групи і

32,42 % учнів експериментальної групи. Ці учні мають повною мірою сформоване стійке доброзичливе ставлення до представників різних конфесій та культур;

На середньому рівні цей показник сформований в 34,40 % учнів контрольної групи і 35,87 % учнів експериментальної групи щодо сформованості в учнів основної школи доброзичливого ставлення до представників різних конфесій та культур. У своїй діяльності ці підлітки керуються переважно не суспільно значущими цілями, а власними, іноді егоїстичними, ситуативними інтересами, формально ставляться до представників різних конфесій та культур.

Низький рівень мають 35,7 % учнів контрольної групи і 31,71 % учнів експериментальної групи щодо сформованості в учнів основної школи доброзичливого ставлення до представників різних конфесій та культур. Їм властиве сприйняття стереотипів. Учні байдужі до суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у державі. Отже, цим учням потрібна допомога, роз'яснення, розвиток емоційної сфери.

Вивчення сформованості в учнів 5–6 класів основної школи доброзичливого ставлення до представників різних конфесій та культур завдяки отриманим результатам показує, третина опитаних учнів байдужі до суспільно-політичних і соціально-економічних процесів та не цікавляться питаннями національно-патріотичного змісту. Однак більшість опитаних учнів мають ситуативний характер інтересу до національно-патріотичних питань, який може надати їм більш високий статус, яким вони зможуть пишатися.

Показники вчинково-діяльнісного критерію – готовність до здійснення національно-патріотичних вчинків, участь в національно-патріотичних справах шкільного колективу та самоорганізація національно-патріотичних справ – ми вимірювали за допомогою сьомого, восьмого та дев'ятого, питання опитувальника «Рівень сформованості національно-патріотичної вихованості в молодших підлітків».

Учні 5–6 класів давали відповіді на такі питання: «Чи здійснюєш ти національно-патріотичні вчинки? (Які вони)», «Чи приймаєш ти участь у патріотичних заходах в класі? В школі?», «Які найбільш цікаві заходи пройшли в класі(школі) за минулий семестр і що найбільш сподобалося? (твоя роль в них)».

На питання «чи здійснюєш ти національно-патріотичні вчинки? (Які вони)» учні відповіли: «Так, здійснюю. Це добре ставлення до своїх близьких та інших людей»; «Так, здійснюю. Це бережливе ставлення до навколишнього середовища», та «Так, здійснюю. Це відповідальність у всіх видах діяльності». Можемо стверджувати, що з отриманих відповідей учні мали обрати одне, два або усі три відповіді. Найменше учні 5–6 класів обрали відповідь стосовно відповідальності у всіх видах діяльності. Тому наше дослідження вказує на необхідність підвищення такого показника, як готовність до здійснення національно-патріотичних вчинків. Адже саме в цьому віці найкраще запам'ятовуються здійснені вчинки, отримані позитивні емоції, формуються необхідні для життя цінності та потреби.

На питання «Чи приймаєш ти участь у патріотичних заходах в класі? В школі?» учні найчастіше відповідали: «Приймаю участь коли є час і бажання». Ми бачимо, що учні 5 класу не здатні до самоорганізації та не можуть планувати свій час. У цьому віці спостерігається активне зростання та підвищена втомлюваність, тому зникає «бажання додаткових справ». Серед учнів 6 класів було помічено чималий відсоток відповідей «Це мене не цікавить» ми вважаємо, що це наслідок характерного для цього віку

негативізму: діти часто не погоджуються з дорослими, які найчастіше є ініціаторами національно-патріотичних справ. Відповідь «приймаю активну участь, я організатор» має невеликий відсоток від опитаних учнів, які прагнуть до самоствердження, тобто отримати високу оцінку однокласників і вчителя. Отже, однією з нагальних потреб виховної роботи з молодшими підлітками є залучення до активної участі в національно-патріотичних справах шкільного колективу та громади.

На питання «Які найбільш цікаві справи пройшли в класі(школі) за минулий семестр і що найбільш сподобалося? (твоя роль в них)» учні вказували: «Свято першого дзвоника», «Посвяту в старші учні», «Експерсії містом», «класну годину «як я провів літо», «День здоров'я». Можемо стверджувати, що в загальноосвітніх навчальних закладах проводиться чимало заходів національно-патріотичної спрямованості, однак майже відсутні справи, де учні могли б відігравати активну роль, проявити активну національно-патріотичну позицію. Це вказує на те, що учні основної школи замислилися над порушеною проблемою вже під час опитування. Тому ми вважаємо необхідним переглянути форми роботи учнівського самоврядування та проводити спеціальні методики з відповідними ситуаціями щодо отримання певних знань учнями основної школи з метою ініціювання ними цікавих національно-патріотичних справ.

Після проведення опитування можемо стверджувати, що високий рівень, де учні приймають активну участь та постають організаторами в національно-патріотичних справах шкільного колективу та громади має лише 13,70 % учнів контрольної групи та 14,23 % учнів експериментальної групи. На середньому рівні зафіксовано 46,47 % учнів контрольної групи та 47,28 % учнів експериментальної групи. Вони не беруть активної участі в житті шкільного колективу, громади. потребують допомоги з боку дорослих щодо самоорганізації національно-патріотичних справ.

Низький рівень показало 39,83 % учнів контрольної групи, 38,49 % учнів експериментальної групи. Такі учні уникають участі у громадському житті колективу, громади, неспроможні до співпраці, взаєморозуміння для збереження та захисту національних цінностей; вони не бажають національно самореалізовуватися, не здатні брати на себе відповідальність, взаємодіяти та сумлінно працювати на користь громади, народу, держави, нації.

Батьки опитаних учнів та експерти (класні керівники та вчителі-предметники) опитаних молодших підлітків, також давали відповіді на питання щодо сформованості в учнів вчинково-діяльнісного критерію національно-патріотичної вихованості. До батьків були поставлені такі питання: «що для Вас є патріотичним вчинком Вашої дитини? (оберіть які хочете відповіді)», «чи приймає Ваша дитина участь у патріотичних заходах в класі? В школі?» та «які найбільш цікаві заходи пройшли в класі(школі) за минулий семестр і що найбільш сподобалося Вашій дитині? (написати відповідь)». Стосовно першого питання батьки відповіли «добре ставлення до своїх близьких та інших людей». Також були відповіді, які повторювались досить часто, це: «відповідальність у всіх видах діяльності». Відповідь батьків на перше питання «що для Вас патріотичний вчинок Вашої дитини?» показує, що вони мотивують своїх дітей до здійснення національно-патріотичних вчинків, виховують відповідальність за їх наслідки та піклуються про те щоби діти вирости справжніми патріотами своєї Батьківщини.

Щодо другого питання «чи приймає Ваша дитина участь у патріотичних заходах

в класі? В школі?» батьки відповіли «приймає участь коли є час і можливість», були також відповіді «це мене не цікавить». В процесі подальшої співбесіди батьки показали, що намагаються надати молодшим підліткам самостійності для уможливлення самовираження, але багато батьків вважають п'ятикласників недостатньо дорослими, щоби обговорювати з ними їх конституційні права та необхідність виконання конституційних обов'язків. Відповіді «Це мене не цікавить» надали також батьки, які не можуть порозумітися зі своїми дітьми і тому конфліктують.

З третього питання «Які національно-патріотичні справи що пройшли в класі(школі) найбільш сподобалися Вашій дитині? Яка роль в них вашої дитини?» батьки відповіли які співпадали з відповідями учнів і вказували на найбільш яскраві загальношкільні заходи, були також відповіді «не знаю». В процесі подальшої співбесіди батьки показали, що вони не ідентифікують свята школи як національно-патріотичні справи.

Класні керівники (16 осіб) опитаних учнів 5–6 класів давали оцінку сформованості таких показників вчинково-діяльнісного критерію національно-патріотичної вихованості молодших підлітків: «здійснення національно-патріотичних вчинків», «участь в національно-патріотичних справах шкільного колективу» та «самоорганізація національно-патріотичних справ». Отримано такі результати за першим показником «здійснення національно-патріотичних вчинків»: в учнів 5–6 класів, на думку класних керівників, 33,1 % (контрольна група) та 34,8 % (експериментальна група) мають високий рівень сформованості даного показника, тобто здійснюють національно-патріотичні вчинки; 39,4 % (контрольна група) та 42,8 % (експериментальна група) середній рівень та в 27,5 % (контрольна група) і в 22,4 % (експериментальна група) низький рівень.

Щодо другого показника «участь в національно-патріотичних справах шкільного колективу». Отримані результати вказують на те, що 80,1 % (контрольна група) і в 79,5 % (експериментальна група) мають високий рівень сформованості даного показника, тобто приймають участь в національно-патріотичних справах шкільного колективу; 14,6 % (контрольна група) та 15,3 % (експериментальна група) середній рівень та в 5,3 % (контрольна група) та 5,2 % (експериментальна група) показали низький рівень, це означає, що вони уникають участі у громадському житті класного та шкільного колективу.

З третього показника «самоорганізація національно-патріотичних справ» в учнів 5–6 класів, за думкою класних керівників, 2,2 % (контрольна група) і в 2,5 % (експериментальна група) мають високий рівень сформованості даного показника, тобто постають ініціаторами та організаторами національно-патріотичних справ шкільного колективу та громади; 63,4 % (контрольна група) та 64,3 % (експериментальна група) середній рівень та в 34,4 % (контрольна група) та 33,2 % (експериментальна група) учнів – низький рівень.

Слід акцентувати увагу на тому, що є необхідним формувати саме показники вчинково-діяльнісного критерію національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи. Також існує потреба в проведенні роботи з батьками, вчителями, адже не всі батьки недостатньо розуміють зміст національно-патріотичних справ, класні керівники не створюють ситуацій для ініціативи молодших підлітків та не надають можливості самостійно провести справу.

Таблиця 2

Узагальнені рівні сформованості національно-патріотичної
вихованості учнів 5–6 класів основної школи

Рівні	Контрольна група		Експериментальна група	
	Абс. числа	%	Абс. числа	%
Високий рівень	38	31,12	36	30,49
Середній рівень	55	45,36	55	45,84
Низький рівень	28	23,52	28	23,66

Отже, під час діагностування рівнів національно-патріотичної вихованості учнів 5–6 класів загальноосвітніх шкіл є сенс у врахуванні думки батьків та класних керівників.

Також, можна зробити висновок, що в сучасних загальноосвітніх школах приділяється недостатня увага формуванню в учнів основної школи національно-патріотичної вихованості як важливої складової їхнього життя. Більшість учнів основної школи характеризується обмеженими, несистематизованими знаннями щодо значення та знань з державної мови, традицій, звичаїв, культурної спадщини свого народу. Набуття знань історії свого народу, своєї країни відбувається при керівній ролі педагога. Учні розуміють, але не можуть чітко визначити зміст і сутність подій, котрі відбуваються останнім часом. Визначення свого місця та ролі в житті Батьківщини визначає в цілому позитивно, але не чітко уявляється підлітками. Встановлено, що значна кількість респондентів характеризується епізодичними проявами взаємозв'язку національно-патріотичної свідомості та вчинків.

У зв'язку з такими результатами виникає необхідність теоретичного обґрунтування й апробації педагогічних умов формування національно-патріотичної вихованості в учнів 5–6 класів основної школи, які в достатньому обсязі зможуть забезпечити послідовність і системність у виховній роботі загальноосвітніх навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкіна М. І. Критерії сформованості активної громадянської позиції особистості. *Strategiczne pytania światowej nauki* – 2013: Materiały IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji – Przemysł: Nauka i studia, 2013. Vol. 17: Pedagogiczne nauki. С. 89–92.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
3. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
4. Бойко А. М. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб.: у 2 ч. / за ред. А. М. Бойко. Київ: Вид-во «ВПОЛ, Полтава: АСМІ», 2004. Ч. 2. 504 с.
5. Бондаренко Г. І. Формування загальнолюдських моральних цінностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2004. 20 с.
6. Зубцова Ю. Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 21 с.
7. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2004. 23 с.
8. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 311 с.
9. Качур М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства (теоретичний аспект). URL: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/1/visnuk_28.pdf

10. Мойсеюк Н. С. Педагогіка: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 1999. 350 с.
11. Москальова Л. Ю. Діагностика рівня моральної вихованості майбутніх учителів спеціальності «Соціальна педагогіка». *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія.* Ялта, 2006. Вип. 10. Ч. 1. С. 277–282.
12. Проколієнко Л. М. Критерії та показники вихованості. *Педагогічна психологія: навч. посіб.* / Л. М. Проколієнко, М. Й. Боришевський, В. О. Моляко та ін.; за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенка. Київ: Вища школа, 1991. С. 56–60.
13. Оришко С. П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 Тернопіль, 2010. 20 с.
14. Сойчук Р. Л. Критерії, показники, рівні сформованості та типи національного самоствердження учнівської молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2016. Вип. 20(2). С. 197–213.
15. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навч.-метод. посіб. для керівників шк., вчителів, кл. керівників, вихователів, слухачів ППО. Харків: Веста; Ранок, 2002. 128 с.
16. Шкільна І. М. Діагностика патріотичного виховання старших підлітків у позаурочній діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 13, кн. 1. С. 335–342.

REFERENCES

- The criteria for the formation of an active civic position of the individual. "Strategiczne pytania światowej nauki – 2013": proceedings of the Scientific and Practical Conference [in Ukrainian].
2. Bekh, I. (2008). *Educating the personality: a textbook.* Kiev: Lybid [in Ukrainian].
 3. Bekh, I. (2012). *Personality in the space of spiritual development.* Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].
 4. Boiko, A. (2004). *Pedagogy. Integrated Theory and History Course (Part 1–2).* A. M. Boyko (Ed.). Kyiv: Vipol, Poltava: ASMI. Part 2 [in Ukrainian].
 5. Bondarenko, G. (2004). *Formation of universal moral values. Extended abstract of candidate's thesis.* Luhansk [in Ukrainian].
 6. Zubitsova, Yu. E. (2012). *Formation of patriotic qualities of younger students in the interaction of school and family. Extended abstract of candidate's thesis* [in Ukrainian].
 7. Korkishko, O. G. (2004). *Upbringing of patriotism of younger students in extracurricular educational work. Extended abstract of candidate's thesis.* Luhansk [in Ukrainian].
 8. Kuzminskyi, A. I. (2006). *Pedagogics in questions and answers. Knowledge* [in Ukrainian].
 9. Kachur, M. (2010). *Patriotychne vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy khudozhnoho kraieznavstva (teoretychnyi aspekt).* URL: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/1/visnuk_28.pdf [in Ukrainian].
 10. Moiseiuk, N. (1999). *Pedagogy.* Kyiv [in Ukrainian].
 11. Moskaliyova, L. (2006). *Diagnosis of the level of moral education of future teachers of the specialty "Social pedagogy". Problems of modern pedagogical education. Series: Pedagogy and Psychology.* Yalta, Issue 10, Ch. 1, 277–282 [in Ukrainian].
 12. Prokolyenko, L. Boryshevskiy, M., Moliako, V. et al. (1991). *Criteria and indicators of upbringing. Educational psychology.* L. M. Prokolyenko, D. F. Nikolenko (Eds.). Kyiv: Higher School [in Ukrainian].
 13. Oryshko, S. (2010). *Patriotic upbringing of high school students in the process of tourist and local lore activity of secondary schools. Extended abstract of candidate's thesis.* Ternopil [in Ukrainian].
 14. Soichuk, R. (2016). *Criteria, indicators, levels of formation and types of national self-affirmation of student youth. Theoretical and methodical problems of education of children and student youth, Issue 20(2), 197–213* [in Ukrainian].
 15. Soroka, G. (2002). *Modern educational systems and technologies.* Kharkiv: Vesta; Morning [in Ukrainian].
 16. Shkilna, I. (2009). *Diagnosis of patriotic upbringing of older adolescents in extracurricular activities.* –342 [in Ukrainian].